

יהודי ואוניברסלי כאחד

צ'רלס (ישעיהו) ליבמן

יעקב טלמון, **חידת ההווה ועורמת ההיסטוריה: עיונים בהיסטוריה היהודית
בפרספקטיבה אוניברסלית** (ערך והוסיף מבוא, הערות וביבליוגרפיה:
דוד אוחנה), מוסד ביאליק, ירושלים 2000, 430 עמודים

הדור השני של חוקרים ומורים באוניברסיטה העברית הוא מרשים ביותר, לפחות בעיני. דור זה, רובו ככולו, כבר איננו אתנו. דמיוני נמשך לחוקרים ולפרופסורים של מדעי הרוח, החברה ולימודי היהדות. מעלותיהם של חוקרים אלה, כפי שהם מצטיירים בדמיוני, הן ידענות מופלגת, רגישות מוסרית וחוכמה. רוחב ידיעותיהם היה ועודנו מעורר השתאות. נדמה כאילו קראו הכול, או לפחות כל מה שנוגע, ולו במקצת, לנושא מחקריהם. רגישותם המוסרית התמקדה בעיקר בתחום הציבורי. אכן, סופר לי שרבים מהם לא היו ידועים בחביבותם בסביבתם הפרטית, אף-על-פי שיעקב טלמון, מושא ביקורת זו, היה ידוע באדיבותו כלפי עמיתים וסטודנטים כאחד. בתחום הציבורי, במיוחד בסוגיית יחסי יהודים ערבים, הם קבעו סטנדרד מוסרי גבוה במיוחד. הם היו יהודים גאים וציונים נלהבים, אולם ההומניזם וטיבה המיוחד של המחויבות היהודית שלהם עוררו בהם דאגה מיוחדת בדבר יחסם של יהודים לערבים. דאגה זו הובילה אותם תכופות אל מחוץ לקונסנזוס של הציבור היהודי בזמנם. לעתים ערפלה את דאגתם תמימות פוליטית שנבעה, כך אני מאמין, מאמונתם שגם אחרים שותפים לערכיהם ההומניסטיים והליברליים. אינני יודע עד כמה חכמים באמת היו, אולם אני ואחרים מייחסים להם מעלה זו. חוכמה נראית כמגולמת בצורה טבעית באישיותם, כפי שהולם אנשים מוסריים ורחבי-דעת. הכבוד הרב שרחשו להם מנהיגים ישראלים נראה טבעי, בזכות מעלותיהם אלו. מכל מניינם של המורים המובהקים האלה, שבעיני הגיעו לממדים הרואיים של ממש, יעקב טלמון נמנה עם הבולטים בחבורה.

בהכשרתי אני איש מדע המדינה. שמעתי את שמו של טלמון, וגם את המושגים 'דמוקרטיה טוטליטרית' ו'משיחיות חילונית' המזוהים עם שמו, לפני שנודע לי שהוא יהודי, ובוודאי לפני ששמעתי שהוא פרופסור באוניברסיטה העברית. לכן פתחתי את הכרך החדש של מסותיו בציפייה רבה. העורך דוד אוחנה תרם מבוא מאיר עיניים והושע אריאלי כתב אחרית דבר, ומשניהם מצטייר לפנינו סיכום מקוצר של הנקודות המרכזיות בספריו הידועים של טלמון. אולם המסות בספר זה דנות כולן בנושאים הקשורים ליהדות, נושאים שטלמון עצמו מעיד שהיו מרכזיים ביצירתו.

לדאבוני, המסות אכזבו אותי. טלמון מתפתל בכתיבתו, ופעמים רבות גיליתי שהן משעממות. ידענותו המופלגת של טלמון אמנם מרשימה תמיד, אך אין היא מפצה על הזמן הרב שנדרש לו להגיע לעיקר בכתיבתו; בחלק מהמסות, ככל שיכולתי להבחין, אין שורה תחתונה כלל. בסיום הספר מובא מאמר של ישעיה ברלין, המעריך בקצרה את פועלו ואישיותו של טלמון. באופן טבעי עולה ההשוואה בין טלמון לברלין כמחברי מסות היסטוריות-אינטלקטואליות. לאור ההשוואה הזאת, איכות תרומתו של טלמון מתגמדת עוד יותר.

אין בדברים אלה כדי לומר שאין כל ערך בקריאת המאמרים. ראשית, קריאתם מדגימה עד כמה השתנו אופנות במהלך העשורים האחרונים. הדבר בולט בכמה מובנים: כשוראים את טבעם האקדמי ואורכם (רבים מהם למעלה מעשרים עמודים), מפתיע לגלות שרבים הופיעו בעיתון הארץ, וחלקם במעריב. היום מאמרים מעין אלה מתפרסמים אולי באלפיים, ודאי שלא בעיתונים היומיים, אפילו לא במוספי השבת הארוכים. טלמון איננו חלק מהאופנה החדשה של הפוסט-מודרניזם. הוא מחפש אחר האמת. כפי שדוד אוחנה רומז בהקדמתו, אין לו ספק שיש אמת וניתן למצוא אותה. אין כאן 'אמת שלי' ואמת שלך'. לבסוף, תיאורה וניתוחה של האנטישמיות בקרב נוצרים אירופים מזה וערבים מזה הוא ניתוח יהודי-ציוני מסורתי, ומבחינה זו טלמון מתגלה כהוגה שמרני למדי.

שנית, המאמרים מכילים מספר רעיונות מעוררי מחשבה. אינני יודע אם טלמון היה הראשון שהגה אותם, אולם לא אהיה מופתע אם היה הורם-מולידם של כמה מהם, לכל הפחות. לדוגמה, המודעות שעם עלייתו של העולם השלישי התהוו חברות שהתנ"ך ותפקידם ההיסטורי של היהודים כמעט אינם ידועים להן. לכן החברות העולות במזרח אינן מבינות את סיבת מרכזיותם של היהודים, שמספרם כה מועט בעולם, בתודעתם של לא-יהודים כה רבים במערב.

לעתים, סטיותיו של טלמון מנושאי הכתיבה הראשיים מפיקות ניסוחים יקרי ערך. לדוגמה, הוא תוהה על ההיסטוריה שלנו, בת שלושת אלפים וחמש מאות השנים, ומחפש אחר המסורת האותנטית. אין זו בעיה, הוא כותב, לדידם של יהודים אורתודוקסים אקטיביסטים: 'את הסמנים השבטיים של היהדות בתקופת הברונזה [הם] מדגישים הדגשת יתר על חשבון יסודות מאוחרים יותר - דתיים, מטפיזיים, הומניסטיים ואוניברסליים' (עמ' 102).

הנושא המרכזי, המופיע שוב ושוב לאורך חלקיו השונים של הספר, הוא לגיטימיות ואי-לגיטימיות. אי-נכונותו של העולם הנוצרי להכיר בלגיטימיות של היהודים כעם נפרד החי בקרבם הובילה לפתרון הציוני; אי-נכונותם של הערבים להכיר בלגיטימיות של נוכחותם האוטונומית של יהודים במזרח התיכון הובילה למאבק הערבי-ישראלי. מכאן, לדעת טלמון, חשיבות ביקורו של סאדאת בירושלים. במסות שנכתבו לקראת סוף חייו טלמון בוחן את העמדות היהודיות בשאלת הלגיטימיות של הפלסטינים. טלמון נוף בישראלים, ובמיוחד במנהיגות הישראלית, על סירובם להכיר בזכויות הלגיטימיות של הפלסטינים. יש להוסיף שהחלופה שהוא מעדיף היא 'האופציה הירדנית'. באקלים הפוליטי העכשווי, אני חושב שטלמון היה מוצא עצמו קרוב יותר למרכז המפה הפוליטית, בשונה ממיקומו הפוליטי בעשורים האחרונים לחייו. מכל מקום, אנו יכולים להיות סמוכים ובטוחים שחוכמתו וההומניזם שלו היו מובילים אותו לצאת נגד יצר הנקמה, נגד סממאות כמו 'תנו לצה"ל לנצח', ונגד אלה שמוכנים לסתום את הגולל על תהליך השלום.